

Ключевые слова: демократическое правосознание, демократическое общество, гражданское общество, автономная личность, правовые ценности, коммуникации.

DEMOCRATIC SENSE OF JUSTICE: SIGNS, PRE-CONDITIONS OF BECOMING AND TENDENCIES OF EMBODIMENT IN UKRAINIAN SOCIETY

Danilyan O. G., Petryshyn O. V.

Signs and pre-conditions of formation of sense of justice in democratic society are examined in the article. The basic tendencies of embodiment of democratic sense of justice in Ukrainian society are grounded. It is drawn to the conclusion that democratic sense of justice is the difficult system of constants or legal senses. At intersubjective level it is the setting on mutual confession of subjects of democratic communication as primary condition of some discursive practices, during which public sense of justice is formed. At the level of a separate subject it is the system of principles or legal values.

Key words: democratic sense of justice, democratic society, civil society, autonomous personality, legal values, communications.

УДК 1:316.4

О. П. Дзьобань, доктор філософських наук, професор;

С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент

ОСОБИСТІТЬ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Окреслено окремі аспекти проблематики громадянського суспільства, які виникають у контексті її розгляду з позицій синергетики — постнекласичного міждисциплінарного напряму досліджень процесів самоорганізації в системах найрізноманітнішої природи. Підкреслено, що сучасне суспільство буде громадянським тією мірою, в якій його культура і освіта виявляться відкритими до сприйняття та трансляції усього того внутрішнього досвіду синергійної самоорганізації, який накопичено у колективній пам'яті людства.

Ключові слова: громадянське суспільство, комунікація, особистість, патерн, синергія.

Актуальність проблеми. Проблематика громадянського суспільства багатомірна. Як і багато інших актуальних проблем сучасності, вона є комплексною і міждисциплінарною. Це означає, що зрушення у вирішенні, розумінні тих численних питань, які у зв'язку з нею виникають, залежать не тільки від зусиль окремих дисциплін, таких, як філософія, політологія, соціологія

або соціальна психологія, а й від того, наскільки ефективною і самоузгодженою буде та методологія, яка ці зусилля координуватиме, об'єднуватиме їх загальним контекстом, мовою або підходом. Зазвичай така інтегративна функція покладається на системний підхід.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить про те, що, незважаючи на досить широку дослідницьку базу, все ще залишається неоднозначність розуміння окремих аспектів проблематики громадянського суспільства. У цій статті спробуємо хоч би ескізно окреслити ті аспекти проблематики громадянського суспільства, які виникають у контексті її розгляду з позицій синергетики — постнекласичного міждисциплінарного напрямку досліджень процесів самоорганізації в системах найрізноманітнішої природи: природних і штучних, фізичних і біологічних, екологічних і соціальних. У цьому власне й полягає *мета* статті¹. При цьому ми не розглядаємо синергетику і засновані на ній підходи як щось абсолютно нове і відмінне від підходів, які прийнято називати системними, кібернетичними тощо.

Навпаки, у цьому разі хотілося б спеціально підкреслити, що з точки зору спадкоємності синергетику можна розглядати і як розвиток міждисциплінарних ідей системного підходу (в його системно-динамічному, нелінійному аспектах), і як розвиток кібернетики, особливо в тих її розділах, які стосуються моделювання процесів комунікації і самоорганізації з використанням принципу зворотного зв'язку (кругової причинності) — негативної, саморегулюючої та позитивної, самопідсилюючої [1—4]. Що стосується системного підходу, то синергетика вносить у нього перш за все нове розуміння часу, перевідкриваючи його (І. Пригожин) і додаючи системному підходу нової якості темпоральності як комунікативного, кільцевого взаємозв'язку різноманіття різних часів. Це різноманіття включає зворотний час механіки Ньютона, «квазілейбніцевський» (Н. Вінер) [1—3] час обміну сигналами в теорії відносності Ейнштейна, незворотний час становлення порядку з хаосу, в якому згідно з І. Пригожиним виникає «стріла» часу [5—6], а разом з цим — і уявлення про час, які виникають у різних культурах: історичний час людської цивілізації і, нарешті, час Бергсона — час переживання суб'єктивного досвіду людини [7].

Тим самим синергетика може розглядатися ще в одному ракурсі: ракурсі системного (цього разу вже постнекласичного) еволюціонізму. Вона запозичує з системного підходу поняття відкритості, відкритої системи, пов'язане з ім'ям засновника загальної теорії систем Л. фон Берталанфі і уведене ним у методологію науки для пояснення видимої суперечності між другим началом

¹ Тема цієї статті безпосередньо пов'язана з соціально-філософськими дослідженнями у межах комплексної цільової програми НДР «Філософські та культурологічні проблеми духовного життя суспільства та розвитку особистості», яку здійснює кафедра філософії Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

термодинаміки і дарвінівською теорією еволюції. Маючи на увазі цю обставину, іноді говорять, що синергетика — це еволюційне природознавство. Це не зовсім так, оскільки підключення креативних ресурсів еволюційних уявлень і образів реалізується в синергетиці багатьма шляхами і по багатьох каналах. Один з таких каналів пов'язаний з перевідкриттям філософської спадщини А. Бергсона, для якої ідея еволюції як співтворчості природи і духу була однією з головних тем.

Це перевідкриття, що в загальному випадку інтерпретується як якийсь історико-методологічний і епістемологічний принцип єдності створюваного і такого, що відкривається, є важливим для розуміння можливостей (і особливостей) застосування синергетичного підходу до соціальної проблематики як до такої міждисциплінарної проблематики, у фокусі якої знаходиться еволюційна поведінка відкритих, далеких від рівноваги нелінійних систем, створюючих у сукупності образ (патерн) нелінійного світу, який відкривається нами в процесі саморозвитку, в якому порядок і хаос є сусідами, взаємопроникають і взаємотрансформуються один в одного.

Спробуємо далі проілюструвати синергетичний принцип перевідкриття на прикладі генезису поняття «відкритого суспільства», що є одним з центральних у соціальній філософії К. Поппера [8] і тісно пов'язане з поняттям «громадянське суспільство».

Ми тут безпосередньо не торкатимемося образу «відкритого суспільства» як символу ідеологічного протистояння й аргументування епохи холодної війни. У одному з своїх роз'яснень поняття «відкритого суспільства» К. Поппер визначав його, крім іншого, і як таке суспільство, в якому громадяни активно і свідомо залучені у соціальну активність та відмовляються сидіти, склавши руки, переказавши всю відповідальність за управління світом на долю людських і надлюдських авторитетів [8]. За свідченням самого К. Поппера, термін «відкрите суспільство» був запозичений ним у А. Бергсона. У творчості останнього унікальним чином поєднувалася робота у галузі філософії науки, особливо філософії фізики, біології та еволюціонізму, з дослідженнями у сфері соціальної філософії. Не будучи ні редукціоністом, ні антиредукціоністом, К. Поппер завжди підкреслював принципову єдність природничо-наукових і соціологічних методів пізнання. Можна без особливої натяжки сказати, що «відкрите суспільство» за К. Поппером — це своєрідний міждисциплінарний симбіоз культурологічного поняття «відкритого суспільства» А. Бергсона і природничо-наукового «протосинергетичного» поняття «відкритої системи» Берталанфі. В основі цього симбіозу лежить діалогічно-комунікативний «круговий» процес міждисциплінарного осмислення ідеї розвитку в сучасній цивілізації і культурі. Головна ціннісна відмінність відкритого суспільства від закритого полягає в здатності до розвитку, саморозвитку, творчої еволюції. Але, як буде видно з подальшого, це еволюційне

розмежування саме по собі має дуже загальний характер і потребує конкретизації залежно від специфіки того проблемного контексту, в рамках якого ставляться і розглядаються питання суспільного розвитку. На жаль, для багатьох дискусій з приводу поняття «відкритого суспільства», так само як і з приводу тісно пов'язаного з ним поняття «громадянського суспільства», характерним є ігнорування еволюційного сенсу цих понять, унаслідок чого дискусії на цю тему заходять в безвихідь суперечок «про слова» або суперечок про те, потрібне чи не потрібне таке суспільство, і якщо потрібне, то для чого.

Ще не так давно багатьом здавалося очевидним, що перехід України на шлях модернізації і стійкого розвитку, її активна повноправна участь у сучасному загальноцивілізаційному процесі гальмуються перш за все непереборною спадщиною тоталітаризму комуністичної системи, що сформувала на території країн, які входили до складу колишнього СРСР, інформаційно замкнутий, ієрархічно організований за принципом самоподібності імперського простору жорстко централізованих владних відносин. З цього виходило, що демонтаж залишків колишньої тоталітарної системи, «відкриття» соціального, культурного, економічного, інформаційного тощо простору України для контактів зі світовою спільнотою, перш за все зі співтовариством розвинених країн, природним чином виведе нашу країну на такий же природний і бажаний шлях тепер уже «стійкого розвитку».

Домінувала гіпнотична дія традиційного для України патерну сприйняття і дії: зламаємо, зруйнуємо і викинемо все, що нам заважає, закриті вікна відкрисмо, якщо потрібно — прорубаємо нові, і бажаний процес українського соціального саморозвитку природним чином розпочнеться. І він дійсно розпочався, тільки, судячи з деяких ознак, поки що це далеко не той процес, від якого можна чекати, що він приведе до достовірно відкритого громадянського суспільства як соціальної системи, що не просто саморозвивається, а розвивається саме як «людська соціальна система», котра підсилює індивідуальну креативність своїх компонентів, оскільки ця система заради них існує.

Звернемося знову до А. Бергсона, до його розуміння «відкритого суспільства». Слідуватимемо статті І. Блауберг «Анрі Бергсон і філософія тривалості», яка передувала першому тому чотиритомного зібрання його творів російською мовою у 1992 р. Однією з ключових тем філософії А. Бергсона є тема прогресу людського суспільства, його критеріїв і спрямованості, його космологічних передумов, його сенсу для людини як вільного співтворця процесу космічної еволюції. Поняття відкритого і закритого суспільств були ним введені в книзі «Два джерела моралі і релігії», що вийшла друком після публікації його знаменитої «Творчої еволюції». А. Бергсон виділяє два типи суспільств, два типи соціальної організації, співвідносячи їх з двома типами моралі: статичною і динамічною. Статична мораль, за А. Бергсоном, — це система звичок, стійких стереотипів соціальної інстинктоподібної поведінки,

доведених до механічного автоматизму навичок спілкування, жорстко заданих і незмінних у часі ритуалів і норм, спочатку позбавлених індивідуальності, але авторитарно підтримуваних в ім'я збереження суспільної дисципліни та ієрархічно субординованого керованого порядку. Закрите суспільство, в якому домінує статична мораль, — це суспільство, яке перебуває в еволюційній безвиході, воно існує тільки в ім'я самозбереження, в ім'я збереження своєї повної самототожності, абсолютного гомеостазу. Напрошується порівняння закритого суспільства з кібернетичним механізмом, регульованим стабілізуючим зворотним зв'язком, функцію якого й виконує статична мораль А. Бергсона. Це порівняння є доречним, але синергетичний підхід, що успадковує і розвиває в еволюційно-комунікативному контексті не тільки загально-системний, а й кібернетичний підходи, доводить визначення закритого суспільства як кібернетичного механізму до порівняння його з організмом, компоненти якого існують заради його стійкого функціонування. Відповідно «організм обмежує індивідуальну креативність тієї сутності, з якої він складається, оскільки вони існують для нього» [7]. Коментуючи цей вислів, Ф. Капра підкреслює, що організми і людські співтовариства — дуже різні типи живих систем. Тоталітарні політичні режими часто жорстко обмежували автономію членів співтовариства і, поступаючи так, деперсоналізували і дегуманізували їх. Фашистські співтовариства за режимом свого функціонування є ближчими до організмів, і тому не можна вважати збігом, що диктатори часто любили використовувати метафору суспільства як живого організму [9].

Що таке відкрите суспільство за А. Бергсоном? Це суспільство, в культурі якого виникає і одержує свій природний розвиток динамічна мораль. Первинним джерелом динамічної моралі є інтуїтивно-емпатичний досвід внутрішнього переживання екзистенційного духовного пориву, що породжує релігійно-містичне відчуття причетності до світового цілого, відчуття світової гармонії. У динамічній моралі втілюються принципи людської свободи, любові, креативності, первинна інтуїція життєвого пориву. На відміну від статичної деперсоніфікованої моралі традиційного суспільства динамічна мораль, за А. Бергсоном, є істотно особистісною. Вона реалізується в суспільстві тією мірою, в якій втілюється у його конкретних «харизматичних» особистостях, високих моральних зразках, що стають носіями життєвої мудрості, ідеалів справедливості, любові та милосердя. Крім того, динамічна мораль залежить від того, якою мірою члени цього суспільства здатні вільно, на найглибнішому рівні своєї життєвої орієнтації сприйняти та виростити у собі ці зразки й ідеали, і не як нав'язані ззовні, а як пережиті ними самими. Розуміння принципів свободи, творчості, любові і людської солідарності як абсолютно необхідних для самого існування відкритого суспільства, що існує як органічна складова частина загальнокосмічного еволюційного процесу, робить онтологію відкритого суспільства Бергсона співзвучною патернам всесвітів, що

самоорганізуються, малюються синергетичним пізнанням наших днів. Звичайно, ця онтологія сама по собі є модель, що ідеалізується, і як така є продуктом свого часу. Це по суті конструкція, проект штучного утопічного суспільства. Але що цікаво: у філософії А. Бергсона відкрите суспільство, що ідеалізується, протиставляється традиційному закритому суспільству, що так же ідеалізується, а останнє, на жаль, має реальні історичні прототипи не тільки у далекому минулому і не тільки у вигляді утопічних проєктів, а й у вигляді реальних соціальних практик, тоталітарних режимів ХХ ст.

Таким чином, відкрите суспільство у А. Бергсона — це не деперсоніфіковане суспільство передвстановленої гармонії, в яку заднім числом «убудовують» ідеальну людину. Відкрите суспільство — це творчий еволюційний процес, когерентність якого світовому цілому реалізується в пульсаціях життєвих поривів конкретних історичних осіб, що переживають всеосяжне відчуття відкритості, любові та космічної причетності і комунікують стани «пікового досвіду» іншим людям. Відкрите суспільство у А. Бергсона є спочатку «людиновимірним», оскільки його відкритість і свобода мають своїм джерелом відкритість і свободу досвіду особистого переживання. Одночасно, що не менш важливо мати на увазі, сама культура відкритого суспільства повинна містити стійкі передумови потенційної комунікованості позитивного досвіду особистої самоактуалізації, її канали [7; 10].

Саме в цьому місці природно перейти до власне громадянського суспільства як суспільства відкритого в самому своєму історичному самовизначенні. Синергетичний підхід, будучи, як уже зазначалося, міждисциплінарним, реалізується у своєрідному круговому, циклічному ставленні до цих питань, які не дані із самого початку в готовому вигляді, а виникають як результат відповідей на питання, що виникли до них. Образно кажучи, синергетичний підхід — це мистецтво організації умов для продуктивного діалогу «порядок—хаос», на межі яких «викристалізовується» новий сенс. Іншими словами, синергетичний підхід — це інтерсуб'єктивний діалоговий процес, що завжди має (якщо він, звичайно, дійсно синергетичний) свою внутрішню історію, логіку міркування, дискурс. У нашому випадку ця логіка комунікативної самодетермінації залучає нас до обговорення проблематики громадянського суспільства, його структури і символів за допомогою питань, що традиційно належать до відомств кроскультурних досліджень — діалогу і комунікацій культур, філософії сучасної освіти, філософської антропології, соціальної психології і психології саморозвитку, а також мовознавства. Стосовно останнього доцільним уявляється зробити короткий смисловий екскурс у зв'язку з питанням про сенс і значення терміна «громадянське суспільство» та їх еволюції. На нашу думку, в контексті цієї статті найбільш прийнятним для тлумачення сутності і смислу громадянського суспільства є підхід російсько-го дослідника М. Ільїна.

Розмірковуючи над труднощами створення тексту, присвяченого громадянському суспільству і його альтернативам, М. Ільїн самовизначається у своєму підході як вкрай ризикованому і компромісному, який полягає у тому, щоб йти за словесним виразом, роблячи при цьому необхідні відступи, іноді досить далекі [11].

Саме по собі словосполучення «громадянське суспільство» в його латинському (*societas civilis*) і грецькому (*koinonia politike*) варіантах існує з незапам'ятних часів і пов'язане з фігурою громадянина (*civis, polites*). Сукупність таких громадян якраз і утворює громадянське суспільство, що протистоїть як деспотії, так і спільногам варварів. Саме його виникнення пов'язане, таким чином, з появою громадянина як самостійного і політичного актора, що володіє певними правами і наділений обов'язками.

«Важливо відзначити, — зазначає М. Ільїн, — що латинський лексико-концепт «*civis*» на відміну від грецького «*polites*» або російського «*гражданин*» несе сліди дополісної і дуже змістовної концептуалізації. В її основі лежить такий сенс, як міцність і особистісна сердечність (зовсім не сучасна знеособленість) відносин між людьми, що входять до кола своїх, тобто первинна свобода приязні і миру» [11, с. 26].

Відзначаючи, що глибинні сенси розуміння римлянами громадянства були розкриті в роботах видатного французького лінгвіста Е. Бенвеніста, М. Ільїн підкреслює, що ці сенси вказують перш за все на такі цінності, як свобода, доброзичливість, привітність, дружба, прихильність тощо. Відзначимо, що ці цінності, які кореняться і виражаються у відчуттях людської відкритості, довіри, приязні, дружності, є особистісними, що вони існували в епоху дохристиянської моралі й не мали своєю безпосередньою основою інтенсивне переживання пікового релігійного досвіду, як у разі динамічної християнської моралі у А. Бергсона. Більше того, для цієї динамічної особистісної моралі були стійкі й ефективні канали трансляції релігійного досвіду, відтвореного в культових обрядах, молитвах, співах, священних текстах та інших духовно-релігійних практиках, які у своїй цілісній сукупності створюють те грандіозне історичне явище, яке називають християнством. Чи означає це, що римське суспільство, яке мало у своїх витоках згадані особистісні цінності і риси громадянського суспільства (нагадаємо, наприклад, римське право), було закритим суспільством, а тому й негромадянським?

Це питання сформульоване не для того, щоб відразу ж у даній статті запропонувати однозначну відповідь на нього. Такої відповіді у нас немає, більше того, вважаємо, що вона в принципі є неможливою. Ми сформулювали це питання з метою звернути увагу, що саме поняття «громадянське суспільство» є релятивним, ціннісно навантаженим і не може бути визначене як таке без чіткої вказівки на той конкретний соціокультурний та історичний контекст, у якому воно обговорюється.

Далі, крім римського тлумачення громадянства, існує ще й греко-слов'янське розуміння громадянськості, засноване «перш за все на позаособистісних, а тому значною мірою формальних підставах пов'язування з певним місцем мешкання — *polis* сходять корінням до значення «твердиня», «круча», «захищене місце» [11, с. 34].

Таке розуміння громадянина і громадянськості природно веде до розуміння громадянського суспільства як спільності, солідарності людей, що об'єднуються необхідністю протистояння зовнішній загрозі варварів, завойовників-кочівників тощо. Спільність тим самим виявляється замкнутою, самоідентифікуючись і самопідтверджуючись на основі жорсткої дихотомії «свій—чужий». Процес самозамикання може одержати своє продовження і нову якість самоорганізації, коли дихотомія «свій—чужий» перетворюється на дихотомію «свій—ворог». Чи буде суспільство, згуртоване на такій основі, мати право називатися громадянським, — це, звичайно, все те ж «нелінійне питання». Але те, що це суспільство в тому чи іншому ступені стає авторитарним, ієрархічно організованим за структурної влади, цілком очевидно. У цьому разі ми виходимо вже на питання державності, авторитету, влади, її джерел. Не маючи можливості докладно розглядати їх, відзначимо лише, що синергетичний підхід у принципі відходить від всякого роду схем, які жорстко і однозначно протиставляють державу і громадянське суспільство, від зіставлення зовнішнього і внутрішнього, управління «по вертикалі» і комунікації «по горизонталі».

Синергетичний підхід має справу з патернами позитивних і негативних зворотних зв'язків, комунікативними циклами, гештальтами, завершеність чи незавершеність яких визначає специфіку функціонування і розвитку систем. Тим самим ми з необхідністю йдемо від настанови на фіксацію відмінностей і зіставлень тієї чи іншої соціальної системи, громадської організації і людини, фокусуючи увагу на круговому взаємозв'язку громадянина і міста, як вона виникає в контексті формування активного нелінійного комунікативного середовища. У цьому разі місто як центр соціальної самоорганізації і комунікації в їх політико-правовому і культурно-релігійному вимірюваннях, замикається на виникаючому в цьому процесі особливому типі особистості, що характеризується такими якостями, як відкритість, діалогічність, суверенність, пошана до права і свободи, як своєї власної, так і інших співгромадян. Цей перелік можна доповнити і по-різному сформулювати. Однак хотілося б замкнути дискурс особистості, що породжує громадянське суспільство, і особистостей, породжуваних цим суспільством, ще одним сюжетом з гуманістичної психології, точніше, психології особистості, яка самоактуалізується (А. Маслоу), конвергентної психології та коеволюційної синергетики [12].

У нашій країні А. Маслоу став відомий порівняно недавно і головним чином у зв'язку з його концепцією ієрархії людських потреб. Але це лише

частина наміченої ним грандіозної програми дослідження еволюційних можливостей людини та її творчого потенціалу як можливостей саморозвитку, самопізнання, самоактуалізації. Людство, писав Маслоу в своїй останній книзі «Далекі рубежі людської психіки», досягло такої точки біологічного розвитку, коли воно є відповідальним за свою еволюцію. Ми стали самоеволюціонерами. А еволюція припускає відбір, обрання і ухвалення рішень, а отже, роздачу оцінок [13, с. 123].

А. Маслоу спеціально звертає увагу на те, що в даний час нам просто бракує достовірних знань для побудови єдиного доброго світу. Нам не вистачає знань навіть для того, аби навчити людей любити один одного — принаймні, щоб адекватно навчити їх цьому. На одержання такого роду знань і повинна переключитися гуманістична психологія. У центрі її дослідницького інтересу мають знаходитися перш за все здорові, високорозвинені, самореалізовані, самоактуалізовані, креативні особистості. Такі особистості характеризуються особливим відчуттям довіри і любові до навколишнього світу, відвертістю, гумором, добротою. Ці якості внутрішньо пов'язані з характерним для самоактуалізованих особистостей суб'єктивним досвідом «пікового переживання», осяння, екстазу, досвідом глибинного і всеосяжного залучення до цілісного всесвіту. Переживання цього досвіду радикально змінює особистість, її погляд на себе, на світ і на місце в світі, її самозвеличення.

Звернемо увагу на подвійно зв'язане постановлення завдання гуманістичної психології за А. Маслоу. Вона ставиться одночасно і як вивчення особистості в процесі її зростання, і як навчання, культивування, як передавання іншим цього внутрішнього особистісного досвіду синергетичної самоорганізації. У цьому місці як зв'язаний предмет дослідження з'являється ключова ідея «соціального синергізму».

Термін «синергізм» вперше було введено в соціальну психологію і кроскультурні дослідження Р. Бенедикт, однією з найталановитіших учениць знаменитого американського антрополога Ф. Боаса і одного з учителів самого А. Маслоу. Цей термін спочатку використовувався Р. Бенедикт для позначення якості міжособистісного спілкування і співпраці в суспільстві. У 40-х роках ХХ ст. Р. Бенедикт проводила порівняльні соціально-психологічні дослідження «патернів культури» американських індіанців з метою зрозуміти їх специфічні відмінності субкультури в способі життя на рівні його сприйняття як цілісного динамічного гештальту. Володіючи високорозвинутою інтуїцією, вона виділила вісім субкультур, згрупувавши їх попарно, залежно від контрастного сприйняття їх колективно-особистісних образів-гештальтів, які викликають відчуття симпатії, приязнь або, навпаки, неприязнь, небезпечності, загрози.

Р. Бенедикт довго намагалася знайти загальний критерій відмінності людських спільнот, що сприймаються в образах «небезпечного» і «безпечного» суспільств. Такий критерій і було знайдено у понятті соціального синергізму. Коментуючи революційний внесок Р. Бенедикт у сучасну кроскультурну пси-

хологію, А. Маслоу відзначає, що високим синергізмом володіють ті суспільства, соціальні інститути яких організовані так, аби долати полярність між егоїзмом і неегоїзмом, між особистим інтересом і альтруїзмом, так, щоб людина, добиваючись своїх егоїстичних цілей, заслужила нагороди для себе. Якщо в суспільстві винагороджується добро — це суспільство з високим синергізмом [14]. Суспільство з високим синергізмом — це суспільство, члени якого відкриті не тільки для голосу розуму, а й для голосу серця, голосу відчуття любові до ближнього. І ця відкритість, доброта, прийняття іншого не як «Не-Я», а як друга, є якості, стійко відтворювані у деяких колективних архетипах, патернах поведінки і комунікації, домінуючих у традиційних суспільствах, але таких, що володіють високим синергетичним потенціалом.

Для осмислення самої ідеї соціального синергізму є істотним те, що, формуючись у міждисциплінарному контексті кроскультурної і етнографічної проблематики, вона із самого початку усвідомлювалася як безпосередньо орієнтована на кризові проблеми розвитку сучасного суспільства. Її передумовою є твердження про тотальність властивості синергізму як функціонального інваріанту соціо-біо-еволюційного процесу. Відповідно і суспільство з примітивною культурою, і сучасне постіндустріальне, інформаційне тощо суспільства еволюціонують тією мірою, в якій вони реалізують загальну для них соціальну тенденцію подолання дихотомії між егоїзмом і безкорисливістю у кожного окремого члена суспільства. Отже, пізнання синергізму в усіх його виявах — це пізнання передусім можливостей самоеволюції людини.

Як **висновок** ще раз підкреслимо, що сучасне суспільство буде суспільством дійсно громадянським і дійсно відкритим тією мірою, якою його культура і освіта виявляться відкритими до сприйняття і трансляції всього того внутрішнього досвіду синергійної самоорганізації співпраці, солідаризму та самопізнання, який накопичено у колективній пам'яті людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винер, Н. Кибернетика и общество [Текст] / Н. Винер. — М., 1958. — 240 с.
2. Винер, Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине [Текст] / Н. Винер. — М., 1968. — 200 с.
3. Винер, Н. Творец и будущее [Текст] / Н. Винер. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. — 180 с.
4. Кальоти, Дж. От восприятия к мысли: О динамике неоднозначного и нарушениях симметрии в науке искусстве [Текст] / Дж. Кальоти. — М. : Мир, 1998. — 324 с.
5. Пригожин, И. Время, хаос, квант: К решению парадокса времени [Текст] / И. Пригожин, И. Стенгерс / В. И. Аршинов (ред.), Ю. А. Данилов (пер.). — М. : Прогресс, 1999. — 266 с.
6. Пригожин, И. Р. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках [Текст] / И. Р. Пригожин / Ю. А. Данилов (пер. с англ.), Г. Г. Малинецкий (предисл.). — Изд. 3-е. — М. : КомКнига, 2006. — 291 с.

7. Бергсон, А. Длительность и одновременность [Текст] / А. Бергсон ; пер. с франц. — М. : Добросвет; КДУ, 2006. — 160 с.
8. Поппер, К. Открытое общество и его враги; Чары Платона (Т. 1); Время лжепрофетов: Гегель, Маркс и другие оракулы (Т. 2) [Текст] / К. Поппер ; пер. с англ. — К. : Ника-Центр, 2005. — 800 с.
9. Capra, Fr. The Turning Point, Simon and Schuster [Текст] / Fr. Capra. — N.Y., 1982. — 340 p.
10. Бергсон, А. Творческая эволюция; Материя и память [Текст] / А. Бергсон ; пер. с фр. — Минск : Харвест, 1999. — 1407 с.
11. Ильин, М. В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий [Текст] / М. В. Ильин. — М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 1997. — 432 с.
12. Маслоу, А. Г. Мотивация и личность [Текст] / А. Г. Маслоу / А. М. Татлыбаева (пер. с англ.). — СПб. : Евразия, 1999. — 478 с.
13. Маслоу, А. Г. Дальние пределы человеческой психики [Текст] / А. Г. Маслоу / А. М. Татлыбаева (пер.). — СПб. : Евразия, 1997. — 430 с.
14. Маслоу, А. Маслоу о менеджменте. Самоактуализация. Просвещенный менеджмент. Организационная теория [Текст] / А. Маслоу / Н. Левкина (пер. с англ.), А. Чех (пер. с англ.). — СПб. : Питер, 2003. — 413 с.

ЛИЧНОСТЬ И ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО В ПРОБЛЕМНОМ ПОЛЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

Дзевань А. П., Жданенко С. Б.

Очерчены отдельные аспекты проблематики гражданского общества, возникающие в контексте ее рассмотрения с позиций синергетики — постнеклассического междисциплинарного направления исследований процессов самоорганизации в системах разнообразной природы. Подчеркнуто, что современное общество будет гражданским в той мере, в которой его культура и образование окажутся открытыми к восприятию и трансляции всего того внутреннего опыта синергичной самоорганизации, который накоплен в коллективной памяти человечества.

Ключевые слова: гражданское общество, коммуникация, личность, паттерн, синергия.

PERSONALITY AND CIVIL SOCIETY IN THE PROBLEM FIELD OF SYNERGETIC COMMUNICATION

Dzeban A. P., Jdanenko S. B.

The separate aspects of problems of civil society are outlined, arising up in the context of its consideration from positions of synergetic — postnonclassic between disciplinary direction of researches of processes of self organization in the systems of various nature. It is underlined that modern society will be civil in that measure, in which his culture and education will appear opened to perception and translation of all that internal experience of synergetic self organization, which is accumulated in collective memory of humanity.

Key words: civil society, communication, personality, pattern, synergy.

